

Leo Tandrup: Ravn I-II. En beretning om Kristian Erslevs udvikling som menneske, historieforsker og historieskriver og om hans syn på historien og dens værdi indtil 1912. Gyldendal 1979. 257+385 s. 275 kr.

»Som det er sagt af en af det 20. århundredes få store humanister, Boris Pasternak i Dr. Zivago, så kommer »enhver af os til verden som en Faust, der vil favne, erfare, udtrykke alt. At Faust skal være videnskabsmand, derfor taler alle de lærdes fejltagelser i nutid og fortid. I videnskaben foregår ethvert fremskridt efter frastødningens lov, ved at man gendriver de herskende fejltagelser og falske teorier. At Faust skal være kunstner, derfor taler læremestrenes smittende eksempel. I kunsten foregår ethvert fremskridt efter tiltrækningens lov, ved efterligning af og beundring for de foretrukne forgængere«. Disse ord passer fra ord til andet på Kristian, selv om det aldrig gik op for mytedannerne, at denne ikke blot var videnskabsmand, men også kunstner.«

Disse betragtninger om menneskets muligheder, om videnskabens og kunstens opgaver og vilkår, og om en Kristian, der ikke blot var videnskabsmand, men også kunstner, er en af de mange fyndige billedtekster i dr. phil. Leo Tandrup's omfangsrige arbejde om Kristian Erslev (1852–1930), hvem alle nye historiestuderende for ikke så mange år siden lærte at kende som den største og skarpeste rydningsmand inden for vor tradition. Det var et ry, han erhvervede ved sine kildekritiske afhandlinger her i tidsskriftet fra 1880'erne og 1890'erne. Det blev udbygget, da han efter den nye studieordning 1883 og med tysk forbillede indførte den systematiske kildekritik i universitetsundervisningen fra 1887, og det blev endelig cementeret for de efterfølgende generationer, da han i forbindelse med denne bl. a. udarbejdede det lille praktiske skrift »Historisk Teknik«, som første gang så dagens lys i 1911.

Samme år udgav Erslev et andet mindre arbejde om »Historieskrivning. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Theori«, og samme år gjorde han endvidere en slags status ved som rektor at holde tale om »Vort Slægtleds Arbejde i dansk Historie«. Disse skrifter har været udgangspunkt for meget af den interesse for historieteoretiske og historiografiske emner, som for alvor slog igennem i det forløbne årti, men i forbindelse med Tandrup's værk er det værd at bemærke, at den metodisk mere ambitiøse del af den historiografiske litteratur herhjemme fra sidste halvdel af 70'erne har været rettet mod videnskabsteoretiske og strukturfunktionalistiske problemstillinger, hvor den biografiske Erslev, Arup o.s.v. med omhu er holdt uden for forskningsfeltet,¹ ligesom Birgitta Odén i sin videnssociologisk anlagte monografi om »Lauritz Weibull och forskarsamhället« (Lund 1975) bevidst har undladt en egentlig psykologisk analyse af sin hovedperson. I 1971 annoncerede Tandrup, inspireret af H. P. Clausens virke, en nærmere redegørelse for udviklingen i Erslevs erkendelsesteoretiske synspunkter.² Den kom aldrig, men i stedet har vi nu 8 år senere fået et helhedsbillede af mennesket og historikeren Kr. Erslev, der naturligvis er baseret på en læsning af dennes historiske forfatterskab i sin helhed, men også – og måske navnlig – på en gennemgang af såvel den alment tilgængelige som den lukkede del af hans papirer i Rigsarkivet og Det kongelige Bibliotek. Det er nu Tandrup's opfattelse, som kommer til udtryk i anvendelsen af det Dr. Zivago-citat, der indleder denne anmeldelse, at Erslev helt uberettiget er blevet anset for et udpræget

¹ Som markante eks. på disse to retninger kan nævnes Hans Kryger Larsen: »Erik Arup. En historiografisk undersøgelse af Arups videnskabs- og historiesyn 1903–1916« (1976) samt min: »Erslev – Arup – Christensen. Et forsøg på strukturering af en tradition i dansk historieskrivning i det 20. århundrede« (1978).

² Leo Tandrup: »En historiker og hans helt«. Historie IX, 2 (1971), s. 254 f.

køligt forstandsmenneske, en betegnelse Erslev i øvrigt har anvendt til at karakterisere sig selv.³

Med udgangspunkt i Erslevs egne ord i det omdiskuterede skrift »Historieskrivning« er det Tandrup's mål at give »en levende og anskuelig fremstilling« af personen Kristians opvækst og udvikling i samspil med omgivelserne, med traditionen, med de skiftende åndelige strømninger i tiden og med hele samfunds- og kulturudviklingen. Beretningen, som den formentlig fuldt bevidst kaldes, er inddelt i 4 bøger, »Vækst i ravnekrogen«, »Europæisk vingefang«, »Flugt mod himlen« og »Higen mod horisonterne«, der stort set svarer til de 4 faser, Tandrup i afslutningskapitlet deler Erslevs liv op i.

Kort fortalt omfatter første bog Kristians ungdomstid, årene til og med den betydningsfulde udenlandsrejse i 1878-79 efter forlovelsen med kusinen Augusta og arbejdet med disputatsen, og efter at venskabet med den lidt ældre I. A. Fridericia, som han kaldte sin »historiske skriftefader« for alvor var ved at blive etableret. Kristian voksede op i en bondedegneslægt med stærk slægtsskabsfølelse og lige så stærk social opdrift, for hvem det var lykkedes at etablere sig i det gryende liberalistiske og kapitalistiske samfund. Faderen, Jacob Erslev, havde taget teologisk embedseksamen og var en tid lærer, men valgte at gå ind i en ældre brors musikforretning og blev med tiden forlagsboghandler, bl. a. for sønnens bøger. Der synes på intet tidspunkt at have været tvivl om Kristians livsbane. Hans historiske interesse blev grundlagt i hjemmet, hvor faderen, der blev hans første store og varige forbillede, havde udgivet en lille, nationalliberal fædrelandshistorie til undervisningsbrug, men efter Tandrup's skøn ikke nåede nogen dybere åndelige interesser. I den fornemme, men ikke særligt autoritære Mariboers skole sluttede Kristian et livslangt venskab med den godt et år ældre Marcus Rubin, der kom fra et lignende socialt forholdsvis beskedent miljø, og begge fik her indpodet de nye realistiske og naturalistiske strømninger, som senere i studieårene blev fæstnet under indtryk af Georg Brandes' »missionsvirksomhed« mod den nationalliberale litteratur, en påvirkning der dog blev afbalanceret af kunsthistorikeren, »den lyse humanist«, Julius Lange, ligesom Kristian inden for sit fag tog varigt indtryk af C. Paludan-Müllers historiske kritik.

Som barn og ungt menneske fik Kristian indpodet den realistiske romantiks menneskesyn, som viser tilbage til goethetidens både grænsesprængende og harmoniske menneskeopfattelse. En repræsentant for denne var 60'ernes førende forfatter M. A. Goldschmidt, der i dannelsesromanen »Ravnen«, som har givet navn til Tandrup's arbejde, viste, hvor svært det efterhånden kunne være at leve op til den romantiske idéverden og lykkes både som menneske og borger i et samfund, der mere og mere bukkede under for den materialistiske mentalitet. Budskabet hos Goldschmidt er, at ligegyldigt hvor man befinder sig på den sociale rangstige er det muligt at forvise de splittelsesskabende dæmoner fra sin tilværelse og finde lykken, symboliseret ved en ravn med en hvid sten i næbbet, hvis man ærligt bestræber sig på at opfylde tre krav i livet: at ære sin mester og traditionen, at være trofast mod vennen og endelig at elske en anden højere end sig selv.

Det er dette motiv, der i let omarbejdet form er omdrejningspunktet i beretningen om Kristian Erslev. Kristian ville selv være en mester, og derfor sad der ikke én, men to ravne på hans skuldre, en mørk og en lys, der symboliserer de modsætningspar, som var så svære at forene under den herskende samfundsudvikling, og som dannede ramme om Kristians valgmuligheder i tilværelsen: forstand-følelse, videnskab-kunst, ydre praktisk virke-indre fordybelse, karrierestræb-etisk fordring, historieforsker-historieskriver, rydningsmand-bygmester, eller »dagsiden«-»natsiden« for med Tandrup at citere Pontoppi-

³ I brevkoncept af 31/12-08. Jf. »Ravn« II, s. 215.

dan, i hvis store romanfigurer han ser paralleller til Kristian og tidens andre intellektuelle.

Ved hjemkomsten fra udenlandsrejsen i 1879 stod vor hovedperson over for et sådant valg. Det blev efter Tandrup's opfattelse ikke let, for han havde efterhånden udviklet et rigt følelsesliv, som fik udtryk i hans rejsebrevve, og som krævede en anden udviklingsretning, end forstanden tilrådede. Ikke desto mindre valgte han, som man efter hele hans baggrund måtte vente, men resultatet blev da også, at det ikke blev ham forundt at udvikle sine rige anlæg på harmonisk måde, og at Tandrup derfor kan forme sin beretning i pagt med den samtidige litterære naturalismes mere og mere desillusionerede menneskebillede. Det er Tandrup's opfattelse, at Kristian ved sit valg skabte sig en splittet tilværelse både offentligt og privat, således at de forskellige sider af hans personlighed og hans evner som historiker ikke kunne komme til fuld udfoldelse, men måtte træde frem i forskellige faser af hans liv.

Grundforskerfasen, den anden periode i Kristians liv, går fra 1879 til op mod århundredeskiftet. I disse år gennemlever han en voldsom udvikling som forsker, men menneskeligt er det en stagnationsperiode, hvor omgivelserne får det ikke helt uberettigede indtryk af ham som den ensidigt forstandsprægede rydningsmand. Men han havde også et livs- og historiesyn. Dengang han var student, ville han favne både idealismen og positivismen, som det hedder i en af Tandrup's mange malende kapiteloverskrifter, men som det var tilfældet med Brandes inden for litteraturen, blev denne villet realistiske unge mand, som Tandrup kalder ham, i sin kamp mod idealismens ensidigheder drevet længere over i positivismen, end der egentlig var dækning for hos ham. Et fast punkt i Kristians tilværelse blev dog den spencerske, positivistisk prægede udviklingstanke, som han kan have stiftet bekendtskab med ved Høffdings filosofiske forelæsninger, og Tandrup finder det i øvrigt med Bøggild-Andersen sandsynligt, at Kristian livet igennem lagde sig tæt op ad sin gamle lærer i filosofiske spørgsmål.

Disputatsen »Konge og Lensmand i det 16. Aarhundrede« vidner om, at Kristian også på andre punkter vender sig mod rankeidealismen og tilslutter sig det positivistisk prægede program om historieforskningen som omfattende menneskelivet i dets fulde omfang. Forklaringen på de skiftende magtstrukturer i samfundet søges ikke i de enkelte politiske begivenheder, men i en beskrivelse af tilstandene hele århundredet igennem, og bogen afslører helt fundamentale træk i Kristians forskersystem: evnen til at slå ned på et centralt punkt i den historiske udvikling, til at afgrænse problemstillingen klart og præcist i forhold hertil, til at indsamle, organisere og bearbejde det relevante kildemateriale logisk og systematisk og endelig til at fremlægge resultaterne i en klar og præcis form, hvor der tilstræbes den enklest mulige løsning på tilsyneladende indviklede forhold.

Efter disputatsen arbejdede Erslev målrettet og selvdisciplineret, men inderst inde lurende usikker på at kvalificere sig til et professorat. Derfor måtte han gå på akkord med sit historiesyn og sin opfattelse af historieskriverens opgaver i bogen om »Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse« fra 1882, der ligesom disputatsen og så meget af hans senere produktion er et opgør med den nationalliberale opfattelse. A. D. Jørgensen, der var ude i samme ærinde, kaldte den en »enakter« som historieskrivning, og Johs. Steenstrup kunne samtidig med at rose dens forskningsmæssige resultater fremhæve, at den var traditionelt anlagt med vægten på stats- og begivenhedshistorien, mens de økonomiske og sociale tilstande ikke var tilstrækkeligt gennemarbejdede. Men bogen betød, at Kristian blev indstillet til det professorat, der blev ledigt efter Schierns død i december samme år, i skarp konkurrence med vennen Fridericia, for hvem den indre personlige udvikling var vigtigere end karrieren. Tandrup skjuler dog ikke Fridericias

nervøse gemyt, hans grublende uro, veghed og momentvise tvivl om egne evner, der længe kunne hindre ham i at tage større opgaver op for alvor, og som for en del bundede i, at han længe levede under triste private forhold. Men Fridericia havde også ærgerrige strenge i sig, og da Kristian som nævnt også stod for andet end karrierestræb, forstår man, hvorfor de to behøvede hinandens venskab, og hvorledes de kunne supplere og påvirke hinanden som historikere. Alligevel kan det ikke skjules, at Kristian ved at ville have professoratet for næsten enhver pris på en måde havde svigtet vennen og dermed overtrådt ravnens første bud.

Med en missionstrang, der ikke var mindre end hos Georg Brandes, udførte den nybagte professor et kæmpearbejde med at føre universitetsreformen ud i livet. Han holdt forelæsninger over historiens store perioder, over Roms, middelalderens, renæssancens og reformationens historie, som han drog nytte af ved sine senere arbejder. Endvidere forelagde han fremstillinger af kildernes forhold, og endelig afholdt han de kildekritiske øvelser. Den tid, der blev tilovers, blev så helliget de kritiske studier og udgivelsesvirksomheden. Tandrup vil ikke underkende den glæde, der navnlig hos kritiske naturer som Kristian ligger i at sønderlemme uholdbare traditioner, og han fremhæver dennes trang til at have sikker grund under fødderne i alle forhold, men da han i lighed med datidens naturalistiske forfattere søger efter en »*faculté maitresse*«, et dominerende karaktertræk hos Kristian, hefter han sig ved noget andet nemlig dennes ærgerrighed: Kristian ville stå som den ubestridte mester. Derfor skulle han senere bagatellisere sin kildekritiske arv efter Paludan-Müller, og af samme grund søgte han at skyde sine romantiske forudsætninger til side og undgik den mere følelsesprægede historieskrivning, som han efter modtagelsen af »*Dronning Margrethe*« at dømme ikke mestrede til fuldkommenhed. Med andre ord: han ærede ikke sin mester og traditionen og overtrådte dermed også ravnens andet bud.

Men heller ikke det tredje bud om at elske en anden højere end sig selv kunne han leve op til. Den forjagede unge professor med den stærkt udviklede individualitet (Rubins udtryk), der som sin far forstod at spille tidens stærke mandsrolle til fuldkommenhed, var optaget af alskens faglige og politiske gøremål uden for hjemmet, og da han samtidig ville tage sig af sin søn på samme måde, som hans egen far havde taget sig af ham, blev der mindre tid tilovers til samlivet med Augusta. Kærligheden kølnedes, demonerne begyndte at indfinde sig i deres ægteskab, og bedre blev det naturligvis ikke af, at han i slutningen af 80'erne forelskede sig i sin fem år yngre elev Anna Hude. Men selv om ægteskabet knagede, holdt det foreløbig, for Kristian var lige så slægtsbunden og traditionel i sin private livsførelse, som han var revolutionær som forsker.

Det var efter Tandrups opfattelse Kristians uforløste kærlighed til Anna, der gav ham »den tragiske dimension i tilværelsen uden hvilken enhver stor engageret historieskrivning er umulig«, og hermed er vi på vej over i den næste fase af Kristians liv, bygmesterfasen fra engang i 90'erne og op til o. 1912. Men der var også andre årsager til, at han nu lod den hvide ravn flyve og fik et bedre forhold mellem dag- og natsiden i sin tilværelse. Hans ængerrighed var blevet voldsomt ægget, da han i en avispolemik mod Johs. Steenstrup i 1891 havde måttet føle sig ramt af dennes påvisning af det farlige ved en ensidig fremhævelse af kildekritikken på bekostning af de øvrige faktorer i forskningsprocessen, og endelig spillede det en rolle, at han lod sig influere af fin-de-siècle-strømningerne i europæisk åndsliv. Der blev sat spørgsmålstegn ved den positivistiske objektivitetstro, og følelseslivet kom atter til orde ved siden af forstandslivet. Studiet af de store personligheder og deres sjæleliv fik atter råderum ved siden af beskrivelserne af den ydre virkelighed, og man kunne nu friere agitere for sit livssyn og sin

samfundsopfattelse i sine arbejder, hvilket bl. a. betød, at radikale og konservative historikere i samleværket »Danmarks Riges Historie« kunne mødes i ønsket om at ruste det danske folk mod hvad de hver for sig opfattede som truslen sydfra. Tandrup ser vendepunktet i Kristians produktion med »Valdemarernes Storhedstid« (1898), hvor det afsluttende »Omrids« viser, hvorledes han havde arbejdet med sin stil, der med Fridericias ord her »hæver sig til en kunst og en ædel flugt«. Linien blev fulgt op i »Erik af Pommern« (1901), hvor skildringerne af Erik og Engelbrecht dog i for høj grad var selvportrætter og således kan illustrere Kristians muligvis af Goethe og Nietzsche inspirerede bemærkning om, at det højeste mål for historisk forskning er at forstå de sjælelige rørelser, der ligger bag alle menneskelige handlinger, men at det støder på den vanskelighed, at man umiddelbart kun kender et enkelt menneskes sjæleliv, nemlig sit eget. Takket være ihærdigt slid fik Kristians stil efterhånden flugt og farve, og det kunstneriske højdepunkt nåedes i »Det 16. Aarhundredes Historie« (1910), der bl. a. indeholdt endnu et »selvportræt«, den fortræffelige menneskeskildring af Martin Luther.

Kristian gennemgik altså en rig sjælelig udvikling, der kulminerede i årene omkring 1910, og hertil bidrog at det mentalt belastende ægteskab gik i opløsning i 1908, da den yngste søn blev voksen. Den 56-årige Kristian og den 51-årige Anna kunne nu endelig lade følelserne få frit løb efter 20 års forsagelse, men også dette samliv var krævende for Kristian. Anna led af en tiltagende øjensygdom, og da han efterhånden tilbragte aftenerne med at læse højt for hende, måtte han få mindre tid og energi til sine historiske arbejder. Hertil kom, at Fridericias død i 1912 var et stort tab for ham både menneskeligt og fagligt, men når han på denne tid gled over i en ny fase af sit liv, havde det også andre og nok så væsentlige årsager: han blev offer dels for den nyidealistiske krise i europæisk åndsliv og dels for myten om sig selv som den ensidigt forstandsprægede rydningsmand.

I alt fald siden engang i 90'erne havde Kristian erkendt, at modsætningen subjekt-objekt var uovervindelig. Den var dog til at leve med i det kildeanalytiske arbejde, og langt mere foruroligende var det, at den spencerske udviklingstanke, der skulle slå bro mellem historieforskningen og historieskrivningen, fik sværere og sværere ved at stå sig mod den skepticisme og værdirelativisme, som under indtryk af den almindelige samfundsudvikling martrede europæisk åndsliv i årene op mod 1. verdenskrig. Kristian erkendte dette, men samtidig kunne han ikke acceptere de løsningsforsøg, som navnlig fra nykantiansk side (Rickert) blev gjort for at skabe et nyt værdisystem på ruinerne af positivisme og idealisme. På den anden side ville han heller ikke gentage sin ungdoms fejltagelse og opgive sin romantiske arv og »livsværdierne« i sit historiesyn. Da sandheden med stort S ikke kunne findes, måtte den i alle livets forhold sikkerhedstørstende Kristian, der i sin historieskriverperiode som en Faust ville favne og udtrykke alt, stort set opgive historien. Det var et offer, som han så meget lettere kunne bringe, som hans kunstnerisk mest fornemme præstation, »Det 16. Aarhundredes Historie«, ikke blev vurderet som sådan, hverken af Arup eller af vennen Rubin. Hans faculté maitresse, ærgerigheden, blev således ikke tilfredsstillet som historieskriver.

Hermed er scenen gjort klar til den fjerde og sidste fase i Kristians liv, som Tandrup kun strejfer i sin beretning, men som er kendetegnet ved det fremragende administrative arbejde, han så at sige tog i arv efter sin far og sin farfar. Året efter Fridericias død bliver han formand for Carlsbergfondets direktion, som han var blevet medlem af i 1909, og da rigsarkivarembetet bliver ledigt i 1916 på grund af Sechers sygdom, springer han til og opgiver sit professorat. Sammenfattende mener Tandrup, at når det gik som det gik, skyldes det, at Kristian i psykologisk forstand aldrig blev et frit menneske. Som Nietzsche fandt han aldrig den sunde balance mellem tilintetgørelsesdriften og opbyggel-

sedriften, mellem forstand og følelse i sin tilværelse. Han forblev derfor trælbanden til forskerfasen i sit liv og kunne i virkeligheden aldrig acceptere sig selv uden at fortrænge en væsentlig del af sig.

Men selv om den sorte ravn atter satte sig på hans skulder, gik det alligevel ikke helt galt, mener Tandrup, og det fordi han havde Anna. I alt fald kan beretningen om Kristian slutte med et kønt lille godnatbrev til Anna, skrevet af »en træt ægtemand« i en dejlig slesvigsk sommeraften i året 1914 og vedlagt en lille, omhyggeligt presset markblomst, som Tandrup tager som tegn på, at Kristian alligevel ikke endte sit liv som en af Pontoppidans romanfigurer eller som han mente at Erik af Pommern sluttede sit: som en tragisk skikkelse.

Det er indlysende, at Tandrup ikke er gået den vej, som biograferende faghistorikere normalt betræder, nemlig at foretage længde- eller tværsnit i hovedpersonens tilværelse og belyse personligheden ud fra enkelte sider af deres virke, deres politiske gerning, forfatterskab el. lign. I lige så høj grad som værket er blevet en beretning om den måske betydeligste danske historiker i nyere tid, står de to ravne på Kristians skuldre som symboler på menneskelige grundvilkår med den morale, at liv og forskning ikke kan skilles ad – et problem der ikke er mindre aktuelt i dag, selv om de krav og muligheder inden for både den private og den professionelle tilværelse, som nutidens historikere er stillet overfor, er helt anderledes end på Erslevs tid. Den lettilgængelige, gennemarbejdede sprogform, den tiltalende layout og de mange fortrinlige illustrationer viser, at »Ravn« er beregnet for et større publikum og ikke blot for de ganske vist efterhånden mange faghistorikere, der yderligere kan glæde sig over et meget omfattende og gennemkommenteret noteapparat med kun få henvisningsfejl samt udmærkede registre. Når værket alligevel ikke virker letlæst, skyldes det ikke alene dets omfang og Tandrup's nok livligt fabulerende, men også brede, næsten bibelske sprogform, men hænger også sammen med mangler ved kompositionen, hvor værkets lange tilblivelsestid har afsat alt for mange støberande. De omkring 600 tekstsider er opdelt i mere end 60 kapitler, der i vid udstrækning synes skrevet hver for sig, hvilket på den ene side har resulteret i en lang række gentagelser, der forstyrrer den fremadskridende læserytme, og på den anden side har betydet, at de senest indvundne forskningsresultater ikke altid er blevet indføjnet på de kronologisk rigtige steder i fremstillingen. F. eks. får vi i det strukturelt prægede kapitel 51 »Om udhulingen af det nationalliberale historiesyn« sat Erslevs disputats i en helt anden – og efter anm.s opfattelse riggere – historiografisk sammenhæng end i kap. 38 om »Rydningensmanden i arbejde: om den unge Erslev som historieforsker – og historieskriver. Om Konge og lensmand og Dronning Margrethe«, hvor skildringen er bygget op om Erslevs egen selvforståelse, og mere synes en aktør- end en symstembeskrivelse, et problem der i øvrigt er centralt i Tandrup's forskerfysiognomi.⁴

Værket præsenterer sig som et opgør med myten om den ensidigt forstandskolde rydningsmand, og indeholder en række hvasse angreb på Erslevs efterfølgere, hvilket ikke har været uden betydning for den overstrømmende modtagelse i dagspressen af anmeldere, der befinder sig i udkanten af det universitetshistorievidenskabelige samfund, og som naturligvis også har noteret sig værkets indlysende litterære kvaliteter og de mange både udtalte og udtalte udfald mod 50'ernes og 60'ernes nypositivisme og 70'ernes marxistiske strømninger, hvis repræsentanter sætter præg på dagens historievidenskabelige samfund.⁵ Anm. skal ikke skjule, at han anser mange af Tandrup's skarpe formulere-

⁴ Jf. disputatsen »Mod triumf eller tragedie« (1979), hvor Tandrup i øvrigt diskuterer dette problem i bind I, s. 42 f.

⁵ F. eks. gymnasielæreren Johan Bender i Aarhus Stiftstidendes kronik 29/1-1980, for-

ringer for uoverlagte – og ikke altid i indbyrdes overensstemmelse – ligesom han finder, at beretningen om Erslevs videnskabelige udvikling i for høj grad er styret af diskussionerne omkring hans arbejder end af systematiske analyser af samme, og f. eks. heller ikke kan acceptere hans udlægning af diskussionen mellem Steenstrup og Erslev i 1891.

Der er således meget i dette bredt anlagte og detaljemættede arbejde, der ligefrem opfordrer til diskussion, men inden for en anmeldelses rammer, kan der naturligvis kun blive tale om at behandle en række principielle problemer. I denne anledning må de foregående kritiske bemærkninger ikke overskygge den kendsgerning, at anm. anser Tandrups påvisning af et skift i Erslevs produktion ved årene omkring århundredeskiftet for et resultat af blivende værdi, selv om det foreliggende materiale synes at volde ham kronologiske vanskeligheder, når han skal sammenknytte de forskellige tråde i Kristians tilværelse i disse år. I betragtning af bogens højlydt proklamerede afmytologiserende sigte bør det dog nævnes – hvad Tandrup også gør – at Knud Fabricius også har blik for »nye, meget menneskelige sider af Erslevs natur«, men mener, at disse først træder frem o. 1910 i »Det 16. Aarhundrede« og hans teoretiske arbejder, og at de dermed kommer for sent til at omforme billedet af hans forskerpersonlighed (II, s. 199).

Tandrup er født i 1935 og tilhører en generation, der voksede op under indtryk af sammenbruddet af førkrigstidens værdier og skyld-ansvar-problematikken, og for hvem det var naturligt at lade sig influere af efterkrigstidens eksistentiale tænkning, dens opfattelse af menneskets valgmuligheder i tilværelsen og dens krav om konsekvent refleksion over levet erfaring. En sådan indflydelse kan være vanskelig at påvise direkte, da studiet af det Tandrup med sit romantiske udtryk kalder for »livsværdierne« almindeligvis ikke ses udbasuneret i efterkrigstidens faghistoriske problemstillinger,⁶ men den skinner dog tydeligt igennem hos Tandrup, når han f. eks. ser Erik af Pommerns afrejse til Gotland i en individualpsykologisk ramme og i forlængelse af Erslevs tolkning som en løsning på et personligt problem og ikke – som andre forskere har gjort⁷ – som led i et rationelt, »weibullsk«, politisk handlingsmønster.

Denne baggrund har utvivlsomt haft betydning for Tandrups tolkning af nyidealismens pessimistiske menneskesyn og dets indflydelse på den ældre Erslev, men »Ravn« er endvidere præget af 60'ernes emancipatoriske menneskeopfattelse og 70'ernes interesse for intimsfæren, hvilket umiddelbart ses af den frejdighed, hvormed Tandrup nærmer sig sin hovedperson og er på fornavn med ham på samme måde som Ebbe Kløvedal Reich i sin tid var det med sin hovedfigur i en anden af forlagets udgivelser, bestselleren »Frederik«. Det er en frimodighed, som efter anm.s opfattelse er ægte, og som kommer stærkest til udtryk i de indtagende kapitler om Kristians og Annas kærlighedshistorie, der dels er baseret på brevmaterialiet og dels på nogle optegnelser af Aage Friis, hvem Tandrup karakteristisk nok roser for hans fine menneskekundskab. Det bør dog bemærkes, at det er en interesse, der er i overensstemmelse med det tidlige »ungdomsoprør« opfattelse af »det hele menneske«, hvor det erkendende subjekt sættes i centrum, og mens Tandrup som tidligere nævnt ikke har taget afgørende præg af 70'ernes historio-

fatteren Ebbe Kløvedal Reich i Politikens kronik 4/2-1980 og teologen P. G. Lindhardt i Jyllands-Posten 31/1-1980.

⁶ Således måtte Inga Floto i sit pionerarbejde »Om 60'ernes dilemma. Noget om at skrive historie« (Fortid og Nutid XXVI (1976), s. 379–89) i højere grad tage eksempler fra amerikansk historie og den almindelige kulturdebat end fra danske historiske arbejder.

⁷ Aksel E. Christensens omvurdering af Erslevs opfattelse i »Erik af Pommerns danske kongemagt«, Scandia XXI (1952) (genoptrykt i »Danmark, Norden og Østersøen. Udv. Afh.« (1976)). Endv. Kai Hørby: »Erik VII af Pommern« i Da. Biogr. Leks. IV (1980), s. 218, og samme i Gyldendals »Danmarks Historie« II a (1980), s. 150.

grafiske debat, er det samtidig et gennemgående træk i hans arbejde, at det sidste årtis mere samfundsmæssige forklaringsmønstre for menneskelige fænomener nok er medtaget – ikke mindst i form af mange angreb på det kapitalistiske samfund – men hvor det er anm.s indtryk, at forfatteren ikke har kunnet finde balancen mellem den indre, personlige frigørelse og den ydre, sociale, således at idealistiske og materialistiske forklaringsmønstre veksler indbyrdes, uden at den forbindelse mellem de enkelte fænomener, som utvivlsomt findes, fremstilles overbevisende. På dette punkt kan værket minde om Jens Engbergs seks år ældre bog om »Dansk guldalder«, der opnåede en lignende og for et faghistorisk arbejde usædvanlig pressedækning.⁸

Meget kort kan »Ravn« karakteriseres som en eksistentialistisk historikers forsøg på at sætte en radikal gennembrudsmand i en ramme, der er skabt i den litterære romantik, nemlig dannelsesromanen med dens tro på, at menneskets skæbne først og fremmest er knyttet til et sjæleligt vækstprogram, der er lagt i os alle, og hvor de ydre sociale forhold tildeles en mindre rolle for vore muligheder i tilværelsen. Det er sådanne holdninger, der fornylig har fået Hans Kirchhoff til i en anmeldelse af Viggo Sjøquists arbejde om Erik Scavenius at lade dødsklodderne ringe over den historiske biografi, selv om han erkender, at offentlighedens interesse for memoirer og personskildringer synes i stadig vækst. Kirchhoff finder, at udgangspunktet for Sjøquists biografi er »det romantiske og idealistiske syn på den store historiske personlighed, eneren, undtagelsesmennesket, der tager livtag med skæbnen og overvinder den«, og endvidere bebrejder han biograferne deres metodiske usikkerhed, common-sense-forklaringer og amatørpsykologisering, som ikke kan stille meget op mod de kolde vinde, der snart længe i følge Kirchhoff har blæst mod den individcentrerede forskning fra samfundsvidenskaberne, fra socialhistorien og fra marxismen.⁹

I en slags svar til Kirchhoff benægter Sjøquist ikke de metodiske svagheder, men hævder, at genren ikke kan aflives »i den hellige videnskabs navn«, fordi den i langt højere grad end nogen anden form for historieskrivning formår at engagere læseren i emnet, og fordi den på godt og ondt for meget er et barn af den levende virkelighed,¹⁰ et synspunkt der tilsyneladende ligger tæt op ad Tandrup, når han skriver, »at en hoveddrivkraft bag forsøget på at nå ind på livet af den gådefulde person, som Kristian var for sin samtid og for eftertiden og på at få gjort op med mytedannelsen om ham, har været et menneskes forsøg på at løse sin egen gåde. Sagt i tilslutning til Walt Whitman og med en lille, men vigtig parentetisk tilføjelse: »alt det jeg fortæller om (Kristian og dermed indirekte om) mig selv, skal du måle med alt det, du ved om dig selv, ellers var det tidsspilde at lytte til mig« (I, s. 16 f.).

Heller ikke Tandrup er blind for de metodiske svagheder ved den traditionelle historiske biografi, som den f. eks. blev dyrket af hans lærer C. O. Bøggild-Andersen, der i manglende tillid til den metodiske psykologiske videnskab benyttede sig af »Einfühlung« og »Verstehung« og af frygt for at gøre vold på den fortidige virkelighed også undlod at anvende de weberske idealtyper. En ting er, at Bøggild-Andersens kritiske distance til sin hovedperson Hannibal Sehested kunne svigte, noget andet og i denne henseende mere afgørende er, at Tandrup påpeger, at han »som andre mere model-ubevidste biografer« på det ubevidste plan alligevel ikke kunne lade være med at opstille en slags »model«

⁸ Jf. Inga Flotos anm. i HT 76, s. 194–98.

⁹ HT 78, 1, s. 333 f.

¹⁰ HT 80, 1, s. 191. Som afslutning på en anm. af Hans Lyngby Jepsen: »Stauning. En biografie«.

over den biograferede og hans udvikling, en model der for 1600-tals-politikeren og statsmanden Hannibal Sehesteds vedkommende var goetheskikkelsen med dens tilkæmpede harmoni og optimistiske menneskebillede.¹¹

Selv om Tandrup vedkender sig sin gæld til Bøggild-Andersens intuition og indfølelse, er det således helt bevidst, når han lader sin hovedperson – og netop ikke sin »helt« – gennemløbe en helt anden udvikling, som er i pagt med menneskeskildringerne i den samtidige litteratur, hvilket er i overensstemmelse med hovedpersonens egne ord i »Historieskrivning« om, at kunstneren »hvad menneskelig Psykologi« og »Menneskeskæbner« angår har kort på hånden, som historikeren savner.¹² Ved årsskiftet 1954–55 var digteren Martin A. Hansen inde på samme tankegang i en avispolemik med Aksel E. Christensen, hvor han hævdede, at »saafremt den typiske Digter og den typiske Forsker begge skal »skønne« om Karakteren bag Fragmenterne og fortsat de har skaffet sig lige saa godt Kendskab til disse, saa er nok ikke Digteren den ringeste Fagmand i det Job«. Heroverfor var omdrejningspunktet i Aksel E. Christensens indlæg vel, at digterens metode som regel er beretningsslutningen, mens den moderne historiker mere strengt og beskedent arbejder med slutninger fra levn,¹³ og det er vel karakteristisk for denne universitetshistorikergenerations opfattelse af psykologiske og psykiatriske problemer, at Povl Bagge lod en fagmand gennemlæse og kommentere sin vurdering af filologen og politikeren J. N. Madvigs personlighed.¹⁴

Under henvisning til, at der kun er bevaret lidt primærmateriale til belysning af barndomsårene, tager Tandrup »moderne efterfreudiansk psykoanalyse« til indtægt, fordi den har flyttet personlighedsdannelsen bort fra barndomsårenes traumer og frem til ungdomstiden (I, s. 13), men påstanden er for det første tvivlsom og for det andet ubestemt, og den forhindrer ham ikke i uden nærmere begrundelse at bruge elementer af en sådan »freudiansk« forklaringsmodel andetsteds (I, s. 208, jf. I, s. 252 og II, s. 111). I praksis benytter han da heller ikke fagpsykologiske indfaldsvinkler, hverken i form af den klassiske psykoanalyse, behaviorismen eller den nyere psykoterapi og bevidsthedsforskning, og de mange psykologiske tolkninger af ansigter i det fortræffelige billedmateriale bør – lidt elskværdigt sagt – nok kun opfattes illustrativt til selve fremstillingen, ligesom de mange bemærkninger om værkets bipersoner både forekommer tilfældige og fragmentariske.

Som vi har hørt, stod den knap 27-årige Erslev i 1879 efter Tandrupps opfattelse i en eksistentiel valgsituation. Skulle han give sig tid til ud over historieforskningen at beskæftige sig med historieskrivningen og uddybe sit efterhånden alsidige historiesyn, som han havde udviklet i brevvekslingen med Fridericia, eller skulle han satse ensidigt på forstandssiden, på karrieren? Han valgte det sidste, og årsagen finder Tandrup i hans brevveksling fra disse år, ikke mindst et brev fra januar 1880 til Georg Brandes. Tandrup gengiver brevet næsten i sin helhed ud fra den betragtning, at det tegner »både hans professorstræb og dominerende træk ved hans personlighed, som han dengang var« (II, s. 12 f.). Indholdet er kort fortalt, at Erslev over for kulturpersonligheden Brandes begrundet sit skift fra de »højest lærerig(e)« og »selvudviklende« renæssancestudier til Danmarks »fast ikke alt for morsomme historie« med økonomiske problemer, og da Tandrup er vidende om, at Erslev i sine breve fra disse år giver udtryk for skiftende opfat-

¹¹ Det i note 2 anf. arb., især s. 259 f., 267 og 272 f.

¹² Cit. eft. »Udv. Afh.« II (1937), s. 243.

¹³ Debatten blev ført i Berl. Aften. 13/12, 14/12 og 16/12-1954 samt 5/1 og 6/1-1955.

¹⁴ Trykt i »J. N. Madvig, Et Mindeskrift« I (1955).

telser af sin økonomiske situation, kan han ikke acceptere denne undskyldning og ser den i overensstemmelse med sin tolkningsmodel som dække for goldt karrierestræb.

Anm. er enig i, at brevet afslører den unge Erslevs selvoptagethed og ærgerrighed, men undrer sig over, at Tandrup's tolkning her ikke stemmer overens med et andet karaktertræk, som han og andre ellers anser for væsentligt hos Erslev, og som han også genfinder i »selvportrættet« af Erik af Pommern, nemlig dennes åbenhed. Antager vi i stedet, at Erslev også på dette punkt er oprigtig i brevet til Brandes, må vi ganske vist gå ud over Tandrup's fra dannelsesromanen overtagne tolkningsmodel, der som nævnt bundes i goethetidens og den romantiske organismetæknings grænsesprængende menneskeopfattelse, men til gengæld åbner vi for muligheden af at få indpasset alle hans iagttagelser inden for rammerne af en »moderne efterfreudiansk psykoanalyse«. Der tænkes her på den nyligt afdøde Erich Fromms forsøg på at give psykoanalysen et bredere grundlag ved at fremhæve forbindelsen mellem de freudske iagttagelser og den sociologiske kapitalisttype, som findes beskrevet hos Sombart og Weber, og hvor helt væsentligt træk netop er selvoptagethed, bekymring over mere eller mindre reelle økonomiske problemer, ærgerrighed og faglig optagethed af mere begrænsede spørgsmål. Det er endvidere en tolkning, der kan underbygges af iagttagelser om Erslevs faderbinding og trang til perfektibilitet, som Tandrup fremdrager i andre sammenhænge, og som han genfinder i et andet af Erslevs »selvportrætter«, Luther-skildringen i »Det 16. Aarhundrede«.

Denne karakteristik når naturligvis ikke ud over det amatørpsykologiske stade, som Kirchhoff anholder, og den forudsætter nogle videnskabssociologiske sammenhænge, som endnu ikke er tilstrækkelig systematisk undersøgt, og som heller ikke er Tandrup's ærinde, selv om han som nævnt flere steder fremhæver Erslevs stærke tilknytning til faderen og dennes familie, som han i bogstaveligste forstand giftede sig med, og hvis sociale baggrund var »det fremadstræbende mere erhvervsmæssige end intellektuelle småborgerskab og egentlige borgerskab«, ligesom man kan notere sig, at det er embedsmandssønnen Bricka, der lod sin irritation over erslevfamiliens »interessethed« få luft (I, s. 26, II, s. 14). Hvis vi forudsætter, at Erslevs ungdomsår var en brydningstid, hvor den national-liberale embedsmandskultur med dens litterært-æstetiske dannelsesbasis var på retur, og hvor den meget omtalte professionaliseringsproces er medvirkende til, at historie og fiktion trækker i hver sin retning, kan man have sine tvivl, om Erslev ud fra sine forudsætninger har været særlig dybt påvirket af det romantiske menneskesyn, der netop i Goldschmidts »Ravnen« fik en udformning, der bl. a. gav Brandes anledning til i sine berømte indledningsforelæsninger at tale om »et Træk af Barnlighed i Folkekarakteren«, som årsag til »vor Poesis næsten enestaaende Naivitet«. ¹⁵

Kort sagt kan man stille sig det spørgsmål, om valget i 1879 har været så vanskeligt for Erslev, som Tandrup mener, og om han virkelig var den indeklemte romantiker, der mere end 30 år senere opgav sit fag. Som nævnt fremhæver Tandrup, at der er mange veje, der fører frem mod Erslevs afsked fra universitetet i 1915, men et efter anm.s opfattelse ikke uvæsentligt forhold er overset, nemlig hans efterhånden disharmoniske forhold til sine kolleger i det almindelige fakultets- og universitetsarbejde. ¹⁶ En universitetskommission havde i 1913 afvist tanken om et universitetskanslerembede, men alligevel forsøgte den radikale kultusminister S. Keiser-Nielsen året efter at få nedsat et særligt udvalg med bl. a. dette punkt på programmet og med sin partifælle Kr. Erslev

¹⁵ Cit. eft. Uffe Andreasen: »Mellem idé og virkelighed«. Politikens »Dansk litteraturhistorie« III (1976), s. 456 ff.

¹⁶ Jf. Arups nekrolog i »Festskrift udg. af Københavns Universitet« (1930), s. 170 f.

som formand. Lærerforsamlingen afviste skarpt tanken i sit svar af 22/1-1915,¹⁷ og sagen gav anledninger til så megen uro omkring Erslevs person, at han to dage senere følte sig foranlediget til at melde afbud til en selskabelig sammenkomst med den begrundelse, at »det for Øjeblikket vil være mig pinligt at være sammen med Univ.Kolleger efter hvad der er foregaaet«. ¹⁸

I denne forbindelse kan nævnes, at Tandrup efter anm.s opfattelse underspiller et aspekt, som har været af betydning for Erslevs udvikling som menneske, historieforsker og historieskriver, nemlig hans tilknytning til de radikale hovedstadskredse, hvor det i alt fald burde have været nævnt, at han indtog en sådan position, at Hørup under de vanskelige politiske forhandlinger i julidagene 1901 kunne foreslå ham som kultusminister over for I. C. Christensen, dog formentlig kun som led i det taktiske spil. Christensen endte jo med selv at overtage denne post og undgik således at overlade »alle de kristne mennesker« til den ene eller den anden gudløse radikaler.¹⁹ Derimod nævner Tandrup den berømte episode fra 1885, hvor de to unge professorer Høffding og Erslev måtte indkassere en ministeriel bandbulle for at have talt ved festen i det ny Studenter-samfund for to løsladte venstremænd, og ligeledes hører vi om hans interesse for Studentersamfundets aftenundervisning for arbejdere og senere om hans energiske indsats for folkeuniversitetsforeningen. Den mislykkede valgkampagne for Det radikale Venstre i 1906 berøres også, men ikke at Erslev ved den lejlighed følte sig foranlediget til at udtale, at han i sin universitetsgerning stedse havde virket ud fra partiets grundsyn.²⁰ Knap to år senere frabad han sig dog i et brev til Munch, der havde ønsket en »belærende« artikel om 1864, at blive inddraget i en politisk-agitatorisk sammenhæng,²¹ og det er derfor nok for skarpt for Erslevs – men næppe for Munchs – vedkommende at hævde, at historien for ham var en meta-videnskab om samfundsudviklingen, der så at sige måtte legitimere radikalismens opfattelse af politik som først og fremmest pædagogik.²²

På den anden side er der også hos Erslev en tydelig forbindelse mellem videnskab og politik i den forstand, som Tandrup udtrykker det, at ikke alene hans historieskrivning, men også hans kritiske forfatterskab stod i livets tjeneste, og at han var præget af en kaldsbevidsthed og et nationalt engagement, der på sin vis stak lige så dybt som hos A. D. Jørgensen. Men det er samtidig karakteristisk for Tandrup's arbejde, at han nok har øje for, at Erslevs livs- og historiesyn er tids- og stedsbundet, men samtidig overtager de radikale historikers selvforståelse med hensyn til deres videnskabelige fremgangsmåde, nemlig at de i modsætning til deres forgængere og modstandere stort set formåede at gå forudsætningsløst til opgaven. Det ses måske klart i behandlingen af Erslevs skrifter omkring »inkorporationen 1721«, der er spækket med skjulte citater fra Arups anmeldelse af »Augustenborgernes Arvekrav«, som på disse punkter igen er et ekko af altmeisterens egne ord i »Frederik IV og Slesvig«. ²³ Baggrunden var, at Erslev på et møde i Studenterforening i 1883 havde udtalt sig mod den gældende danske opfat-

¹⁷ Vagn Skovgaard-Petersen: »Dannelse og demokrati« (1976), s. 309.

¹⁸ Brevkopi af 24/1-1915 til rektor Harald Westergaard. Det kgl. Bibl., NkS, 4604-4°. Pakke 19. Div. Jeg er cand. mag. Preben Breds taknemmelig for denne henvisning.

¹⁹ Jf. »Aage Friis' samling vedrørende systemskiftet i 1901«. Udg. af Lorenz Rerup (1970), især s. 79 og 109.

²⁰ Politikens ref. 9/5-1906.

²¹ Jf. Viggo Sjøquist: »Peter Munch« (1976), s. 64 f. Om Munchs reaktion se Claus Bjørns anm. i Fortid og Nutid, XXVII, 2 (1977), s. 231 f.

²² Jf. Carsten Staur: »De radikale historikere og Studentersamfundet«. »Nyere dansk historieforskning« I. Udg. af Da. historiografisk projektgruppe (1980), s. 22.

telse af begivenhederne i 1721 og dermed sat den kaldsbevidste Jørgensen i gang med en undersøgelse af disse problemer. Det står ikke klart, hvorledes Erslevs ord er faldet. Ifølge Jørgensens efterladte redegørelse havde han ligefrem benægtet, at der havde fundet en indlemmelse i kronen sted, mens han selv i 1901 hævdede, at han kun havde udtalt en »almindelig tvivl«. Pointen er nu, at Tandrup uden videre følger Arups påstand, om at Jørgensen i 1885 nåede til det resultat, han ville nå, mens Erslev, både i 1883 og da han senere tog sagen op til systematisk undersøgelse, intet andet kald havde end at læse og fortolke dokumenter nøjagtigt, og så rigtigt som muligt at erkende fortiden som den virkelig var. Tandrup føler sig med andre ord ikke foranlediget til at gå nærmere ind på, om Erslev måske i lige så høj grad som Jørgensen nåede til det resultat, han gerne ville, hvilket der kunne være al mulig grund til, da det senere er hævdet, at Erslevs behandling af disse forhold ikke har »den ellers for ham egne Klarhed og Stringens«. ²⁴

Et andet punkt, hvor Tandrup efter anm.s opfattelse er ved at miste den kritiske distance til sit stof, er hvor han accepterer Erslevs udtalelser om den direkte indflydelse, som åndspersonegheder som Brandes og Mill har haft på hans udvikling, uden i højere grad at tage ophavssituationen og tidens almindelige dannelsesidealer i betragtning. Ligeledes er det anm.s opfattelse, at Erslevs mange henvisninger til filosoffer som Rickert, Nietzsche og Høffding i »Historieskrivning« egentlig kun bør opfattes illustrativt, mens Tandrup ser dem som udtryk for en dybere indflydelse »af den nye tids ånd, af Dilthey, Rickert og nyidealismen« (II, s. 306). Det skyldes formentlig dels at han i disse afsnit lægger sig tæt op ad den amerikanske historiker Stuart Hughes' arbejder, og dels – og måske snarere – hans almindelige opfattelse af, at åndelige strømninger kan efterspores gennem lån og påvirkninger på individniveau. Det er en forklaringsramme, der vel er særlig problematisk, når det som her drejer sig om påvirkninger fra filosoffer til historikere, og anm. finder sin skepsis bestyrket, når Tandrup som tidligere nævnt tilslutter sig den opfattelse, at Erslev livet igennem lægger sig tæt op ad Høffdings filosofiske synspunkter. Her må det i alt fald kræve en nærmere forklaring, når Høffding allerede i 1882 stærkt fremhæver erkendelsesarbejdets uafsluttede karakter, fordi vi ikke kender en af vor erkendelse uafhængig virkelighed, ²⁵ mens Erslev først 13 år senere udtaler sig mod den sikre objektivitetstro. ²⁶

Skriftet »Historieskrivning« har spillet en sådan rolle for Tandrup, at han bruger det som forbillede i præsentationen på værkets allerførste sider, og derfor må den diskussion, som Povl Bagge tog op i forrige hefte ²⁷ om fortolkningen af dette arbejde, naturligvis være et vigtigt punkt. Det er – som allerede flere gange antydnet – et væsentligt problem ved vurderingen af Tandrups arbejde, at meget gennemtænkte og præcise formuleringer veksler med en veloplagt fabuleringen videre over kildematerialet, der af og til fører ham på afveje, således også i det i formen voldsomme opgør med Povl Bagge, hvilket denne med vanlig analytisk skarphed har givet eksempler på. Anm. føler dog ingen grund til at skjule, at han tidligere har givet udtryk for en opfattelse af Erslevs skrift, der i meget falder sammen med Tandrups, omend der er anvendt en anden indfaldsvinkel. Den indebærer, at der hos Erslev snarere end et skarpt skel er tale om en

²⁴ »Ravn« II, s. 237 ff. Arup i HT 8 VI (1917), især s. 504 ff., og Erslev i »Udv. Afh.« II, især s. 55 f., og 146 f.

²⁵ Cit. fra Johanne Skovgaard's meget positive anm. i HT 11 III (1950), s. 281, af Holger Hjelholt: »Inkorporationen af den Gottorpske Del af Sønderjylland i Kronen 1721« (1945).

²⁶ Edg. Rubins vurdering i Sal. Kons. Leks. XII, 2. udg. (1932), s. 111.

²⁷ »Lidt mere om subjectiv og objectiv Historieskrivning«. Berl. Tid. Aften 11/5-1895.

vekselvirkning mellem historieforskning og historieskrivning og mellem forskningsprocessens forskellige faser, hvilket hænger sammen med Erslevs opfattelse af kunstnerens rolle ved etableringen af historiske sammenhænge, som kan føres tilbage til romantikken, men vel samtidig er nyidealistisk præget, fordi den ikke så meget skyldes kunstnerens æstetiske bedrifter, men snarere bundet i hans eller hendes intuitive evne og særlige adgang til det ubevidste.²⁸

I sit svar på Tandrups bog modificerer Povl Bagge sin tidligere »ensidigt emotionale æstetiske opfattelse« (s. 452) og foretrækker nu udtrykket »et skel« fremfor »et skarpt skel«, som han benyttede i 1940 (s. 455), og som dengang især blev begrundet med, at Erslev dels forudsatte en arbejdsmetode og en sikkerhedsgrad for den empiriske videnskab, som den ikke kender, og for det andet røbede en miskendelse af kunstens væsen.²⁹ Vanskeligheden ved en tolkning af Erslevs skrift er vel, at vor faglige tradition – ikke mindst takket være Erslevs egen indsats – er overvejende atomistisk-empirisk orienteret, og at Erslevs formuleringer derfor er betydeligt mindre præcise og afprøvede her end i den samtidigt udkomne »Historisk Teknik«. Begge skrifter bærer efter anm.s opfattelse præg af den fødte lærers systematiske evne og praktiske sans snarere end af filosofisk tænkning, og Erslev er heller ikke så meget erkendelsesteoretiker, at han følger sine begrundelser helt til bunds og retter de modsigelser i tankegangen, som eftertiden fra Povl Bagge over H. P. Clausen og op til det seneste årtis mange historieteoretikere har kunnet hefte sig ved. Bagge går i sin afhandling fra 1940 netop ud fra, at »Historieskrivning« har et overvejende erkendelsesteoretisk udgangspunkt (s. 356), og det var utvivlsomt et frugtbart synspunkt set på baggrund af de daværende ideologiske strømninger og forskningssituationen inden for faget, men set i lyset af det sidste tiårs historioGRAFISKE debat forekommer det anm., at hans indfaldsvinkel, der muligvis også skyldes påvirkning fra den analytiske filosofi, er blevet for snæver til at yde Erslevs formuleringer fuld retfærdighed.

I sin fremstillingsform og arbejdsmåde lægger Tandrup sig tæt op ad sin tolkning af Erslevs skrift med dens krav om »en livlig og anskuelig fremstilling« og etablering af »den hemmelighedsfulde forbindelse mellem fortid og nutid«, som afhænger af historikerens eget sjælelivs »omfang og dybde«. Det er formuleringer, som måske rummer stor forståelighed og breddevirkning, men som er vanskelige at få hold på med en senere tids – om man vil: et senere paradigmes – videnskabelige kriterier, der i højere grad egnede sig til at analysere den begrebslogiske struktur i vore formuleringer, end de er møntet på den bagvedliggende tilværelses brogede mangfoldighed, navnlig når denne som hos Tandrup søges gengivet i den historiske fortællings snarere end i syntesens form.³⁰

Også den historiske fortælling har en logik, men den er vel snarere emotionel end formel, og Tandrup's holdning til disse problemer kommer til udtryk i hans behandling af Erslevs breve fra udenlandsrejsen i 1878–79. Ud fra de bevarede breve fra Italien fra Erslevs hånd fremmaner han ved hjælp af sin indlevelsessevne en kostelig dialog mel-

²⁷ »Leo Tandrup og Kr. Erslevs »Historieskrivning«, HT 80, 2 (1980), s. 452–57.

²⁸ Det i note 2 anf. arb., især s. 20–26 og s. 35.

²⁹ »Om Historieforskningens videnskabelige Karakter«, HT 10 V (1940), s. 383 f.

³⁰ Om den fornyede interesse for den historiske fortælling, se de afsluttende bemærkninger i Henrik S. Nissen: »Træk af den historisk-metodiske debat i Norden i 1960'erne og 70'erne«. HT 80, 2, især s. 414 f. Endv. Jørgen Schouby: »Den historiske fortællings funktion i forskningen«. »Nyere dansk historieforskning« I. Udg. af Dansk historiografisk projekt-gruppe (1980), s. 132–43.

lem en fremfusende, sprællende oplagt Erslev og en tilbageholdende, lidt befippet Fridericia, der diskuterer emner som »det væsentlige i historien« og »den store sammenhængende udvikling«, men det er lige så karakteristisk for hans forskerfysiognomi, at brevene fra Berlin får en mere kølig behandling, selv om vi får at vide, at »overraskelsen, henrykkelsen, forundringen bryder jo ligefrem gennem papiret« over den videnskabelige metodik og undervisningsform, han møder her.

Men som den historiske analyse har en logik, har den også en æstetik, der vel snarere end fortællingens er som en matematisk formel, der kan sammenfatte erfaringens love i en klar og præcis form. Det er en skønhedsopfattelse, der tydeligt ligger Tandrups eget gemyt fjernere, og heller ikke indtager en dominerende plads i den romantiske litteratur, hvorfra han henter sin opfattelse af forholdet mellem følelse og forstand og mellem kunst og videnskab, men det er et æstetisk ideal, som Erslev formåede at leve op til i langt højere grad end A. D. Jørgensen, Steenstrup og Troels-Lund. Det er anm.s opfattelse, at Tandrup i stedet for at anvende den romantiske organismetankes absolutte målestok med fordel kunne have betragtet det æstetiske element som en historiografisk struktur og bedømt Erslevs egen udvikling i forhold hertil, på samme måde som han egentlig gennemspiller historiens samfundsmæssige funktion og i mindre grad også dens videnskabsteoretiske normer i varierende, indbyrdes forbundne temaer over tid.

I så fald bliver det vel et spørgsmål, om Erslev efter hjemkomsten fra udenlandsrejsen beskar sine rige evner på en uheldig måde og derfor var lige ved at ende som en tragisk skikkelse. Anm. er snarere tilbøjelig til at udjævne toppene af Tandrups kurve over Erslevs livsforløb. Han var ikke et musisk menneske i romantisk forstand og altså heller ingen faustskikkelse, men alligevel både videnskabsmand og kunstner, og han havde den lykke, at han ved sin arbejdsomhed, ærgerrighed og redelige sandhedssøgen var i stand til at udnytte sine evner på en måde, der kunne opfylde netop de krav, som »gennembruddet« stillede til den fremragende historiker, og også senere havde han konjunkturerne med sig i en sådan grad, at han ud fra den platform, han havde skabt sig, efterhånden også kunne opdyrke de sider af metier'en, som han selv følte lå hans evner fjernere.

Når anm. alligevel ikke er helt overbevist om sin opfattelses rigtighed, skyldes det en ganske vist impressionistisk præget fornemmelse af, at Tandrup egentlig giver et meget godt billede af de problemer af faglig og privat karakter, som datidens intellektuelle tumlede med. Som Tandrup har anlagt sin problemstilling, er det et springende punkt, at vi ved alt for lidt om, hvorledes mere eller mindre fremtrædende medlemmer af forskersamfundet optrådte i almindelige menneskelige relationer, og der ligger endvidere en vældig forskningsopgave i at kortlægge de sociale og ideologiske sammenhænge, der også er en del af fagets intellektuelle historie, og var virksomme i den professionaliseringsproces, der så vidt vi i øjeblikket kan skønne gjorde det til hvad det er i dag.

Tandrup formår at fortælle en historie med en veloplagthed, der ikke er almindelig inden for vort fag, men som ligesom hans ønske om at sammenknytte liv og forskning sikkert har fremtiden for sig. Det er nok mere diskutabelt, om den historiske biografi og historiografien herudover vil følge i de spor, han har betrådt, men under alle omstændigheder vil »Ravn« være et fortrinligt udgangspunkt for videre studier i »det kritiske gennembrud« i dansk historieforskning. Iblandt de mange og lange personligt prægede vurderinger er på redeligste vis fremlagt et stort trykt og ikke mindst utrykt kilde-materiale, ligesom der i det omfattende noteapparat er henvist til divergerende opfattelser. Sandheden om mennesket og historieskriveren Kristian og historieforskeren Erslev – om en sådan findes – ligger utvivlsomt gemt et sted i dette værk.

Jens Henrik Tiemroth